

Το σημερινό τεύχος της Οντοπίας είναι αφιερωμένο στις σχέσεις της διαλεκτικής με τις φυσικές επιστήμες. Τι εννοούμε όμως με τη λέξη διαλεκτική; Είναι γνωστό ότι στην αρχαιότητα σήμαινε κυρίως την τέχνη του «διαλέγεσθαι». Όμως και τότε, πριν υπάρξει η έννοια, η διαλεκτική αναφερόταν στον κόσμο: είχε συνεπώς μια αναμφισβήτητη οντολογική συνιστώσα. Το ίδιο ισχύει και για τη νεότερη διαλεκτική από τον Χέγκελ μέχρι τον Μαρξ και τους νεότερους.

Εντούτοις η ασάφεια η σχετική με το καθεστώς της διαλεκτικής δεν έχει εξοστρακισθεί στις μέρες μας. Για τους μεν, η διαλεκτική είναι μόνο μέθοδος. Για άλλους, μέθοδος της ιστορικής πρωτοβουλίας. Για άλλους, και αυτό ισχύει κυρίως για τη διαλεκτική της φύσης, η διαλεκτική δεν έχει ένα σαφές φιλοσοφικό καθεστώς. Ειδικά η διαλεκτική της φύσης θεωρείται από πολλούς δογματική προσθήκη από τον Ένγκελς και τον Λένιν στο φιλοσοφικό έργο του Μαρξ. Τέλος, από τους ακραίους, η διαλεκτική θεωρείται μορφή σύγχρονης θεολογίας.

Παρά ταύτα, μια μελέτη των κειμένων αποδεικνύει τη μονομέρεια, αν όχι το λανθασμένο των προηγούμενων απόψεων. Ήδη από τον Ηράκλειτο, τον Χέγκελ και ρητά στον μαρξισμό, παρά τις εννοιολογικές ασάφειες, η διαλεκτική είναι λογική, θεωρία της γνώσης και θεωρία του είναι, φυσικού και κοινωνικού. Οι συνιστώσες αυτές είναι αλληλένδετες, και φυσικά προϋποθέτουν τη διαλεκτική μέθοδο μελέτης των φαινομένων.

Η προηγούμενη άποψη για τη διαλεκτική δεν είναι δεκτή απ' όλους τους σημερινούς «διαλεκτικούς». Ειδικά ενοχλεί η θέση ότι η διαλεκτική αναφέρεται στο είναι – ότι είναι και μια θεωρία του Είναι ή οντολογία (Ο όρος παραπέμπει στις θεωρησιακές-μεταφυσικές απόπειρες που σημαδεύουν την ιστορία της φιλοσοφίας. Αλλά μια υλιστική-διαλεκτική θεωρία του Είναι συνιστά, ή επιχειρεί να αποτελέσει, την άρνηση της μεταφυσικής παράδοσης). Εξίσου απαράδεκτη είναι, και από πολλούς μαρξιστές, η θέση ότι με τη φιλοσοφική καταξίωση των δεδομένων των επιστημών, είναι δυνατόν να συγκροτηθεί μια ιστορικά καθορισμένη, δηλαδή μια μη τελική, σύγχρονη φιλοσοφική συγκομιδή με τον γενικό τίτλο: διαλεκτική της φύσης.

Σήμερα είναι πλέον φανερό, για κάθε φιλοσοφικά σκεπτόμενο, η ύπαρξη τοπικών ή περιφερειακών διαλεκτικών σχέσεων στις επιμέρους φυσικές επιστήμες: στη φυσική, στη βιολογία, στην κοσμολογία κ.λπ. Η ύπαρξη τοπικών διαλεκτικών είναι γενικά δεκτή. Οι αντιστάσεις αφορούν κυρίως τη γενίκευση και υπέρβαση του επιμέρους και τη συγκρότηση μιας διαλεκτικής της φύσης.

Η διαλεκτική της φύσης έχει μια μακρά ιστορία. Η αφετηρία της βρίσκεται στην «αυθόρμητη» φυσιοκρατική διαλεκτική των Προσωκρατικών και ιδιαίτερα του Ηράκλειτου. Παρά τη σχετική έκλειψη της διαλεκτικής και τη δεσποτεία της Μεταφυσικής κατά τον Μεσαίωνα, αλλά και κατά την Αναγέννηση και μετά, η διαλεκτική μέθοδος και κοσμοαντίληψη ανιχνεύεται στο έργο πολλών διανοητών αυτής της περιόδου, ακόμα και στο έργο του κυριότερου θεωρητικού του καθολικισμού: του Θωμά του Ακινάτη. Τέλος, η διαλεκτική ως μέθοδος, λογική, θεωρία της γνώσης και θεωρία του Είναι υπάρχει στο έργο του Χέγκελ, και ρητά υλιστική στο έργο των κλασικών του μαρξισμού.

Στο σημερινό τεύχος θελήσαμε να αναδείξουμε –στα περιορισμένα πλαίσια ενός περιοδικού– την ιστορικότητα της διαλεκτικής, το αλληλένδετο των συνιστωσών της και τη δυνατότητα διαλεκτικής κατανόησης και γενίκευσης των δεδομένων των σημερινών επιστημών. Η δομή του τεύχους καθορίστηκε με βάση αυτή την επιδίωξη. Έτσι, το πρώτο άρθρο της Κικής Αλατζόγλου-Θέμελη αναφέρεται στους Προσωκρατικούς, «μακρινούς προδρόμους της διαλεκτικής». Στη συνέχεια ο Γιάννης Πλάγγεσης εντοπίζει την ύπαρξη στοιχείων υλιστικής διαλεκτικής στα νεότερα χρόνια, και ειδικά στον χώρο των αναδύομενων φυσικών επιστημών. Έτσι, με αναπόφευκτα κενά, φτάνουμε στην εποχή μας, εποχή ιδεολογικής σύγχυσης και οπισθοδρόμησης. Ο Bertell Ollman θέτει το ερώτημα: Γιατί η διαλεκτική; Γιατί τώρα; Η θετική απάντηση στο ερώτημα δικαιολογεί τα επόμενα κείμενα: το άρθρο του Vladimir Metlov για τη διαλεκτική στη σύγχρονη φιλοσοφία και του Robert Steigerwald το οποίο διερευνά και αναδεικνύει την λειτουργία της υλιστικής διαλεκτικής στις σύγχρονες φυσικές επιστήμες. Το τελευταίο κείμενο του αφιερώματος, απ' αφορμή το «έτος Αϊνστάιν», επιχειρεί μια υλιστική-διαλεκτική ερμηνεία των σχετικιστικών θεωριών.

Στο σημερινό τεύχος –όπως πάντα– υπάρχουν σύντομα κείμενα για επίκαιρα προβλήματα (οικονομική πολιτική, δικαιώματα και τρομοκρατία, γερμανικές εκλογές, ανωτατοποίηση των εκκλησιαστικών σχολών), διάλογος για την παιδεία, κίνηση ιδεών, άρθρο για την ποίηση του Έκτορα Κακναβάτου, και επιλογή ποιημάτων της βραζιλιανής ποιήτριας Cecília Meireles. Και όπως πάντα, το Χρονικό του Βιβλίου.

Στο σημερινό τεύχος παρουσιάζονται έργα του καταλάνου ζωγράφου Joan Miró (1893-1983) επιλεγμένα από την Μαρία Κοκκίνου. Τα έργα αυτά ανήκουν στην πρώτη περίοδο του καλλιτέχνη και είναι από τα λιγότερο γνωστά.